

CHAMUASET – VÝJIMEČNÝ SYN RAMESSE II.

Hana Navrátilová

Ramesse II. a jeho doba, jeho dvůr a jeho rodina

Je jen několik egyptských panovníků, kteří vstoupili do obecného historického povědomí s takovou intenzitou jako právě Ramesse II., latinizovaně Ramses. Dnes se stal tento vládce z dob egyptské 19. dynastie (tedy asi 1292–1186 př. Kr.) vedle Tutanchamona, Nefertiiti a Kleopatry synonymem faraonského Egypta. Je ztotožňován s velkými chrámy v Abú Simbelu, které postavil, jeho tvář zosobňuje ideálního faraona, vítězného vojevůdce, ale i despotu obklopeného honosným dvorem a bezpočtem žen. Ramesse je jakýmsi archetypem faraona, a navíc je spojován s biblickou tradicí jako faraon Exodu. Ačkoliv mnoho tradic, které jsou dnes s jeho jménem spojovány, je spíše legendárním dokreslením jeho osobnosti, sám Ramesse II. se velmi snažil o to, aby zůstal jeho obraz a jeho činy zachovány a připomínány. Jeho jméno a tvář najdeme na řadě chrámů, a to nejen těch, které dal sám zbudovat, byť i ty jsou velmi početné. Jak uvidíme, tento panovník byl ovšem i otcem dětí, které jeho slávy a jménu rozhodně nedělají ostudu. Princ Chamuaset k nim v každém případě patří.

Ramesse II. byl velkou a nezapomenutelnou osobností pro samotné Egyptány, on a jeho život se staly námětem pozdějších povídek, ba dokonce i falsa historického nápisu. Dá se říci, že svůj obraz ideálního krále, tj. vítěze nad nepřáteli, služebníka bohů, stavitele chrámů a zabezpečovatele prosperity své země, uměl dobře vytvořit.

Jaká jsou však stručná fakta? Ramesse nastoupil jako druhý král toho jména (ovšem staří Egyptané krále nečíslovali, jak jsme dnes v historii zvyklí) po svém otci Sethim I. Ten byl zase synem zakladatele 19. dynastie Ramesse (I.). Tato dynastie nastoupila na egyptský trůn po složité době. Na konci předchozí 18. dynastie bouřlivě skončila vláda krále Amenhotepa IV. - známého reformátora Achnatona - a vnitřní klid i mezinárodní prestiž Egypta, do té doby velmi vysoká, byly zřejmě v ohrožení. Za vlády krále Haremheba, který byl snad s Ramessovou rodinou spřátelen, se poměry opět začaly vracet do obvyklých kolejí, bylo však ještě mnoho co napravovat, zejména na mezinárodním kolbišti, kde Egyptu vyrostl silný soupeř v malasijské chetitské říši. Haremheb předal vládu patrně svému spolubojovníku Ramessovi, a otevřel tak cestu k nástupu nové královské rodiny, v níž se zase začala vláda předávat z otce na syna.

Ramesse II. byl synem Sethiho I. a královny Tuji. Svou genealogii – byť nám dnes není její uspořádání zcela jasné – zmínil například na tzv. „Stéle 400 let“. Nevíme, zda a kolik měl sourozenců, je to však pravděpodobné a některé teorie naznačují, že musel o své postavení nástupce Sethiho I. a korunního prince bojovat. Mnoho detailů však nevíme – oficiální svědectví z doby Ramessovy vlády nám prezentují spořádané předávání královské hodnosti od Ramesse I. Sethimu, a poté Ramessovi II.

Poměrně dlouho byl zasvěcován do královských povinností – zejména péče o kultu bohů – po boku svého otce, dříve než kolem roku 1279 př. Kr. nastoupil sám na trůn Obou zemí, zhruba ve věku kolem 25 let. Velmi záhy ho však čekal střet s Chetity. V pátém roce jeho vlády, jak by řekli sami Egypťané, tedy asi v roce 1285 př. Kr., se s nimi střetl v bitvě u Kadeše v severní Sýrii. Bitva skončila tím, že si obě strany činily nárok na vítězství, a zdá se, že přes všechnu následnou propagandu, kterou Ramesse II. tuto událost nechal obalit a zvěčnit na chrámových stěnách, ve vlastním střetu musel král opravdu prokázat velkou osobní statečnost. Boje s Chetity měly ještě pokračovat, aby je nakonec ukončil jiný pamětihodný čin, když v 21. roce Ramessovy vlády Egypťané a Chetitě uzavřeli první známou mírovou smlouvu v dějinách.

Egypt tak mohl opět rozvíjet své obchodní zájmy v Syropalestině, Chetitě měli zajištěnu svou jižní hranici a diplomatická jednání byla stvrzena svatbou Ramesse a chetitské princezny. Ta však vstoupila již do hustě obydleného královského paláce, kde ji mohl přivítat i protagonista našeho vyprávění, princ Chamuaset.

Ramesse II. patří k panovníkům, kteří věnovali na svých památkách mnoho pozornosti své rodině, čímž sice zčásti navazuje na tradici 18. dynastie, ale rozvíjí ji zcela svébytně. Pro nás to znamená, že o rodinném zázemí jednoho z nejvýznamnějších panovníků Nové říše víme relativně mnoho, byť ne všechny informace jsou úplné či jednoznačné.

Ramessova rodina se rychle rozrůstala, ještě než nastoupil na trůn, a měla nabýt vsutku úctyhodných rozměrů. Známe celkem osm žen, které mohly být královnami po jeho boku, nehledě na množství ostatních matek jeho dětí. Ne všechny však měly, jak se zdá, v očích krále a i jeho dvora stejné postavení. Byly tu hlavní královny, Nefertari a Esetnofret, dvě chetitské princezny, královny vlastní dcery, které možná byly jeho ženami pouze rituálně a nikoliv fakticky, a nakonec dosti málo známá skupina žen, které žily v paláci či harému. Dlužno dodat, že královská rodina byla Ramessovi „přidělena“ ještě jako princ, když se ocitl po boku Sethiho v roli spoluvládce, téměř 10 let předtím, než se stal samostatným králem.

Pokud považujeme odhad o 200 dětech Ramesse II. za možný a odhadneme možnost počtu těhotenství pro jednu královnu ženu na průměrně šest za život, pak se dopočteme celkem 35 žen, které porodily panovníkovi děti. Přitom počet 200 dětí není zase tak nerealistický, uvážíme-li, že měl

nejspíše 50 synů, jak se zdá nasvědčovat i nový objev rodinné hrobky těchto princů v Údolí králů, a tedy také asi stejný počet dcer, které se dožily vyššího věku, navíc musíme nejspíše připočítat i dalších 100 dětí, které zemřely krátce po narození či v útlém věku. Ať již jsou však tyto hypotetické odhady správné či nikoliv, královská rodina, obývající několik paláců v hlavních centrech egyptské říše, rozhodně nebyla úzká.

Prvními a hlavními královnami byly Nefertari a Esetnofret. Princ Chamuaset se narodil královně Esetnofret jako 4. syn Ramesse II. Esetnofret byla jednou z „velkých královských manželek“ Ramesse II., byť se o toto postavení musela dělit s dalšími – především s Nefertari, proslulou královnou, jejíž hrobka a zobrazení v Abu Simbelu dodnes patří k vzorovým ukázkám egyptského umění Nové říše.

Královský dvůr sídlil střídavě ve Vasetu (Thébách) v Horním Egyptě, Mennoferu (Memfidě) na hranici Obou zemí a v nově založeném městě Piramesse ve východní Deltě. Rozlehlá královská sídla představovala v každém egyptském městě důležitý bod. Jejich architekturu si dnes můžeme již lépe představit. Významnou úlohu hrál trůnní sál a další prostory, kde se k panovníkovi mohli přiblížit prostí Egyptané, a také tzv. „Okno zjevení“, kde se panovník objevoval a odměňoval odtud například hodnostáře.

Královská sídla byla bohatě zdobena, našli bychom tam polychromované reliéfy, malované podlahy a další prvky, z Piramesse známe například množství fajánsové výzdoby, která zobrazuje rostlinné motivy, hieroglyfické nápisy, často se jmény a tituly krále apod. Členové královské rodiny se tak pohybovali v prostředí plném barev a ornamentální dekorace, paláce byly pravděpodobně navíc obklopeny zahradami. Pravidelné cesty mezi jednotlivými sídly vykonával dvůr často po řece, jež jako nejdůležitější dopravní tepna propojovala celý Egypt. Panovník sice již neobjížděl, tak jako v dávných dobách, celou zemi, ale přece jen jej různé povinnosti vládní a náboženské volaly do různých míst jeho říše. Princ Chamuaset se měl v ceremoniích královského dvora záhy stát významnou osobností a přejít ze soukromí královských komnat do veřejného života egyptského hodnostáře.

Chamuaset a sourozenci, mladý princ – vzdělání a výchova

Chamuasetu již od dětského věku můžeme spatřit zobrazeného, jak doprovází otce na válečných výpravách, a to konkrétně na reliéfech v chrámech v Bét el-Wali, v thébském zádušním chrámu Ramesse II., tzv. Ramesseu. Ramesse II. často dával zobrazovat své děti, tedy především syny, ve scénách válečných triumfů. Najdeme je zejména v Ramessových núbijských chrámech v ed-Derr, Wádí es-Sebua a dalších, včetně slavného Abú Simbelu. Někteří jeho synové, jako například princ Amenherchepešef, skutečně ta-

ké později měli vojenské tituly a dnes bychom řekli, že se věnovali vojenské kariéře. Uvážíme-li počet dětí Ramesse II., dá se říci, že špičková vojenská i civilní administrativa se vlastně dala postupně obsadit výhradně královskou rodinou. Nestalo se tak, ačkoliv několik Chamuasetových sourozenců mělo důležité tituly, nejčastěji právě ve vojsku.

Chamuaset se však proslavil na jiném poli, a přestože jej zmíněné reliéfy zachycují, jak přímo poráží nepřátele Egypta, nikdy ani nenesl vojenské tituly – na rozdíl od svých několika bratrů. Snad si sám vybral dráhu v kněžstvu mennoferského boha Ptaha, jehož se později měl stát hlavním knězem, snad k ní byl přiveden rodinným rozhodnutím. To se patrně již nedozvíme. V každém případě se stal významným představitelem mennoferského kněžstva a dokonce se dočkal ve své úloze moudrého a vzdělaného kněze i osobitého „druhého života“, k němuž se ještě vrátíme.

Chamuaset se jistě nejprve seznámil se základy písařského řemesla – vlastně základu vzdělání každého úředníka, kněze či příslušníka tehdejší společenské elity. Musel tak projít docela náročnou školou egyptského písma – to se žáci učili v jeho kurzivní, hieratické podobě, seznámit se se základy egyptské literární tradice a naučit se jistě mnoho z dobových „moudrých rad do života“, či naučení, jak se jim dnes říká v egyptologické literatuře.

Egyptská literatura je velmi bohatá. Ačkoli se na ni nemůžeme dívat stejně, jako jsme zvyklí uvažovat o moderní literatuře, najdeme v ní mnoho zajímavého a nadčasového. Pro samotné Egyptány to byla v mnohém určitá kodifikace jejich kulturních pravidel i společenských dovedností, ať už didakticky vyložených v naučení, či názorně předvedených v povídkách, jako byl Příběh o trosečnickovi či Příběh Sinuhetův. Tyto povídky se v Nové říši, tj. v době kdy Chamuaset žil, hojně opisovaly a četly. Všechny byly psány na papyru právě hieratickým písmem, které se mladí písaři tak trochu „dřeli“ v písařských školách pod vedením starších, zkušenějších písařů-úředníků.

Ke vzdělání kněze patřilo ovšem více – znalost chrámového provozu, rituálů, které bylo potřeba denně vykonávat, aby byla řádně naplněna služba božstvu, předloženy všechny obětiny, zahrnující maso, drůbež, chléb, víno, mléko, ovoce, a také kadidlo. Chamuaset navíc patřil ke speciálním kněžím, tzv. kněžím *sem*. Jejich rituálním ornátem byla levhartí kůže a jedním z hlavních původních úkolů byl doprovod zemřelého při pohřebních obřadech, kde kněz *sem* vlastně hrál úlohu syna zesnulého a měl za úkol symbolicky oživit jeho mumii. V kněžské hierarchii významných úřadů měl ovšem *sem* boha Ptaha, či jiných bohů, i jiné povinnosti – zejména starost o královské svátky. Chamuaset se ovšem nomezil jen na vykonávání rituálů, záhy se asi zorientoval v chrámové knihovně (či archivu) – tam se seznámil s množstvím starých svitků a s poznáním, které skrývaly. Byť vzdělání patřilo k výbavě vlastně každého vyššího kněze, Chamuaset se stal přece jen výjimečným hloubkou

i rozsahem svých učených zájmů. Ostatně měl k jejich rozvíjení sdostatek příležitostí, ačkoliv ho v Mennoferu očekávaly další a další kněžské a obřadní povinnosti.

Chamuaset v Mennoferu, Mennofer jeho doby

Mennofer byl kultovním městem boha Ptaha, ochránce řemeslníků, bohyně Sachmety, Ptahovy manželky, a jejich syna Nefertema. Ptah byl v očích Egypťanů jedním z bohů Stvořitelů, pozdější tradice mu dokonce přiřkla stvoření světa pomocí slova. Mennofer, řecky Memfis, byl pak nejstarším hlavním městem sjednoceného Egypta. Původně nesl jméno Bílé zdi, jméno Mennofer dostal někdy koncem Staré říše (kolem r. 2180 př. Kr.) po pyramidě krále Pepiho I., *Mennefer Pepi*, „Krása Pepiho trvá“. Město bylo dlouho spjato s královskými pyramidovými komplexy, které lemují západní břeh. Stará tradice a povědomí o dávných králích zjevně nezmizely ani v době Ramesse II. Ostatně tento král sám se staral o to, aby se jeho jméno v chrámech skvělo vedle dlouhých řad jmen jeho předchůdců, aby tak zdůraznil, že je dědicem bohaté tradice.

Ramesse II. byl také stavitelem nového paláce v Mennoferu a rozšířil tamní chrámy, zejména chrám boha Ptaha. Mennofer za jeho doby byl velkým a výstavným městem, důležitým říčním přístavem a administrativním a hospodářským srdcem říše, sídlil zde i významný představitel státní moci, vezír. Město leželo na výhodném místě, kde se rozbíhala ramena Nilu do Delt, blízko také vedla karavanní cesta do oblasti dnešního Suez, tedy do východní pouště; po řece zase bylo možno vyplout proti proudu do Horního Egypta.

Mennofer zažíval v ramessovské době jedno z významných období své existence, srovnatelné s významem města během Staré říše. Vaset, Théby, centrum kultu boha Amona, bylo městem, na jehož nekropoli králové nacházeli poslední odpočinek, centrem říše v náboženském slova smyslu a místem některých významných slavností. Král zde vyvíjel velkou stavební aktivitu, kterou dodnes dosvědčují chrámy v Luxoru a Karnaku. Mennofer byl vedle toho vždy především správním centrem a v 19. dynastii také sídlem dolnoegyptského vezíra. Jeho pohřebiště bylo především úřednickou nekropolí, ačkoliv za Ramesse II. tam našli místo odpočinku i někteří členové královské rodiny. Patřil k nim ostatně i princ Chamuaset, ale za zcela svébytných podmínek, které souvisely s jeho pozicí v Ptahově kněžstvu. Proč si ovšem Chamuaset zvolil právě Ptahovo kněžstvo? Snad to bylo proto, že královský dvůr se často objevoval v Mennoferu, či také proto, že do Piramesse odtud bylo přece jen blíže než z Vasetu. Svou roli tu mohla hrát také významná tradice Ptahova kultu a pověst učenosti, obklopující jeho kněžstvo.

Jen nejasně se nám však rýsuje chronologie počátků Chamuasetovy kariéry v Ptahově kněžstvu. Velmi rychle zde získal titul kněze *sem*, který si

pak podržel celý život, i když jej později spojoval se svou velekněžskou hodností. Dalším označením, které s touto hodností souviselo, bylo jméno Inmutef – vlastně jméno božstva vyjadřující roli boha Hora, ochránce svého otce Usira. I to bylo spojováno s rituálními úlohami, které Chamuaset zastával. Avšak v jakém věku svých titulů vlastně dosáhl?

Chamuaset v Ptahově kněžstvu, jeho historické zájmy

Titul kněze *sem* v kněžstvu Ptahově získal snad již mezi 16. a 20. rokem svého života, tedy asi v 16. roce vlády svého otce, a brzy jej vidíme, jak účinkuje při pohřbu posvátného býka Hapiho (Ápida). Zdá se, že asistoval tehdejšímu veleknězi jménem Huj, jehož měl po určité době v této vysoké funkci vystřídat. Máme-li věřit nápisům, které jmenují Huje při pohřbu býka Hapiho ve 30. roce Ramessovy vlády, pak Chamuaset musel nastoupit až po tomto datu. Leccos o rituálních souvislostech jeho kněžského úřadu nám může prozradit znění titulu Ptahova velekněze, zjednodušeně ho lze přeložit jako „představený řemeslníků“.

Pohřby posvátných býků patřily k náplni Chamuasetovy kněžské práce i později – on sám přispěl k vylepšení jejich pohřebiště, sakkárského Serapea, a také k jeho lepšímu kultovnímu vybavení. Hlavní podzemní prostory Serapea v té době pocházely z doby Amenhotepa III., z 18. dynastie, a ramessovské rozšíření je zřejmě zejména Chamuasetovým dílem. Ještě v roli mladého prince ho najdeme zobrazeného na reliéfu ze Serapea, kde spoluúčinkuje v obětní scéně se svým otcem, králem Ramessem II. Oběť je přinášena býku Hapimu.

Chamuaset ovšem pohřební prostory pro posvátné býky významně vylepšil. Z jeho iniciativy vznikla podzemní galerie, z níž ústila ne jedna, ale hned celá řada pohřebních komor. Vznik hromadného pohřebiště ovšem změnil také obyčej budovat pro každého býka samostatnou pohřební kapli, nezbytnou to součást každého staroegyptského pohřbu, neboť to bylo místo, kde se zesnulým přinášely obětiny. Místo jednotlivých kaplí vznikl, opět pod Chamuasetovým vedením, malý chrám.

Kult Hapiho byl významnou součástí egyptského náboženského kalendáře, Hapi pravidelně opouštěl svou stáj ve slavnostním procesí, jehož se mohl účastnit také panovník. Ostatně, kněžstvo Ptahovo a Hapiho prokázalo Chamuasetovi, snad v duchu úcty k jeho působení, které mělo trvat několik desetiletí, velkou poctu – byl patrně pohřben v areálu pohřebiště posvátných býků, v sakkárském Serapeu. Následující generace kněží potom pohřbívaly v jeho galerii; když tato nestačila, přidávaly k ní další a další chodby.

Tradice Ptahova a Hapiho kultu mohla Chamuasetu přivést k zájmu o menoferské staré stavby a také k inspekcím sakkárského pohřebiště. Zdá se, že jeho působení na nekropoli však bylo zcela v souladu také s his-

torickou tradicí pěstovanou v královských chrámech jeho otce – tedy konkrétně v Abydu, kde najdeme celý seznam panovníků, předků Ramesse II. na egyptském trůně. Samozřejmě nejde o archivní záznam, ale o ritualizovaný soupis králů. To však neznamená, že by staří Egypťané neměli historické vědomí o své minulosti, historie v jejich pojetí však měla pravděpodobně dosti jinou podobu, než v našem.

Když sledujeme Chamuasetu na menoferském pohřebišti, v oblasti mezi Gízou, Abúsírem a jižní Sakkárou, což nám umožňují jeho tzv. “restaurátorské” nápisy, zjistíme, že i on – či jeho písaři – věděli, kdo byl stavitelem které pyramidy na nekropoli. Restaurátorské označení si nápisy vysloužily vskutku pro svůj obsah, byť se na jeho výkladu egyptologové ne vždy shodují. Často Chamuaset poznamenává, že si velmi přál opravit kultovní či pohřební místo dávného panovníka, jehož jmenuje, a dodává, že pro něj ustanovil znovu obětiny apod.

Chamuasetovu činnost na memfidských pohřebištech tedy sledujeme od Gízy přes Abúsír až po Sakkáru. Gíza byla již během 18. dynastie významným místem – velká Sfinga se stala zřejmě symbolem boha Haremacheta (Harmachise), jedné z forem, či lépe projevů slunečního božstva, proto jí panovníci věnovali svou pozornost. Jak nám však říká dobová stéla Amenhotepa II., ani vlastnictví pyramid, které leží poblíž Sfingy, nebylo zapomenuto. Tj. vědomí o historickém zařazení pyramid tu existovalo, tedy alespoň ve smyslu, že bylo známo, který král je postavil. Chamuaset tedy měl i na co navazovat. On sám možná postavil u Sfingy chrám, nebo alespoň zanechal votivní dary.

Důležitým dokladem pro princovu úctu a péči o staré kulty (a tedy možná též stavby) je socha prince Kauaba, Chufuova syna (dnes v Egyptském museu v Káhiře, JdE 40431), kterou podle nápisu našel Chamuaset v Gíze, a zdá se, že chtěl obnovit princův kult. Lze se ale domnívat, že ten měl místo v některém z memfidských chrámů.

Chamuaset se tedy věnoval obnově kultů významných osobností na menoferském pohřebišti, navštěvoval tamější významné stavby, snad opravdu došlo i k odstranění písku či k drobným opravám hrobových komplexů, jako například Džoserova v Sakkáře. Na druhou stranu je doložena také činnost kameníků, kteří pracovali na sakkárské nekropoli ve stejné době, ale za poněkud odlišným účelem – ze starých staveb získávali kámen, který byl lépe dostupný, než kdyby jej museli dovážet na stavby nových chrámů a hrobek v Menoferu přímo z lomů. To vedlo dokonce k teorii, že Chamuaset byl naopak pověřen organizací těžby kamene na nekropoli. Péče o starobylé kulty ovšem tuto teorii opět zpochybňuje. Na druhou stranu se však zdá, že k jeho kněžským povinnostem patřila i péče o sochy králů a bohů, což ho vedlo k zájmu o kultovní místa. Ten však ještě nemusel nutně být zájmem historickým. Zájem historický by ovšem zase dobře zapadl do některých tendencí ramessovské doby, zejména zdů-

razňování kontinuity královského úřadu, jak je už známe z královských chrámových seznamů.

První archeolog?

Chamuasetovo působení v Sakkáře je tedy vykládáno různě – někteří badatelé jej neváhají označit za předchůdce egyptologů na této lokalitě, jiní jsou skeptičtější. Jak jsme viděli, Chamuaset zanechal řadu nápisů, které určují stavitele pyramidy a jmenoval je také většinou správně. Na druhou stranu se nedá pominout ani svědectví těžby kamene pro stavby jeho otce Ramesse II.

Zdá se, že zde nevystačíme s jednoduchým rozhodnutím – jeden výklad totiž nevylučuje druhý. Chamuaset v roli kněze a učence, který nechal obnovovat kulty významných králů, mohl vedle toho sledovat i kameníky, kteří zajišťovali materiál pro chrám ve městě Mennoferu, budovaný z rozkazu jeho otce.

V jeho nápisech je v každém případě patrný dvojí pozoruhodný – ačkoliv nikoli netypický – rys. Tím prvním je výrazný archaismus, s nímž se v jeho textech setkáváme. Používal pro sebe někdy formulace, které byly mnohem více vlastní starším královským nápisům, než nápisům soukromníků v jeho době. Tím druhým rysem je, že, podobně jako králové na svých stélách, kladl velký důraz na to, že jeho činy jsou jedinečné, že před ním nikdo nic podobného nevykonal. Tak se nám například představuje na reliéfech v Serapeu.

Ať se již přikloníme k teorii, že Chamuaset byl ochráncem významných památek, či že prostě přihlížel dobovému vývoji – a věnoval se tomu, co mu připadalo významné, tj. kultu králů a významných osobností minulosti, plyne z jeho působení zájem o egyptskou minulost, byť by to bývala byla jen minulost panovníků.

Chamuaset na dvoře svého otce, svátky *sed*

Chamuaset plnil také velmi důležitý úkol s ohledem na rituály spojené s královským úřadem svého otce. Byl organizátorem slavností *sed*, tj. oslav třicetiletého výročí královské vlády, které představovaly svého druhu rituální znovuoobnovení královské moci a schopnosti vládnout. První svátek *sed* se měl konat po 30 letech vlády krále, další opakování slavnosti pak vždy po 3 letech. Praxe byla sice často odlišná, avšak v případě dlouhověkého Ramesse II. (celkově jeho vláda trvala asi 67 let) byly zřejmě „termíny“ dodrženy. Chamuaset mohl v těchto slavnostech uplatnit svou roli kněze *sem*.

Svátek *sed* měl tradičně prokázat panovníkovu schopnost být vládcem v plné síle, proto byl součástí rovněž rituální běh, který máme na egyptských památkách dokumentován již v areálu Džoserovy stupňovité pyra-

midy v Sakkáre ve 3. dynastii. Jednalo se tedy o dodržení prastarého rituálu vlastního egyptskému království.

Chamuasetu známe z mnoha zobrazení, souvisejících se slavnostmi *sed*. Zažil a podílel se na nejméně pěti či šesti těchto svátcích, které se tradičně ohlašovaly v Mennoferu, byť vlastní oslavy probíhaly tam, kde se panovník právě zdržoval, tedy asi v Piramesse. Poté čekala Chamuasetova cesta po Egyptě, během níž se také rozhlašovala tato významná událost. Asi po roce 45 vlády Ramesse II. přenechal Chamuaset tuto povinnost mladším úředníkům.

Chamuasetova rodina ve skutečnosti

Nápisy a reliéfy nám bohužel mnoho přesného o Chamuasetově vlastní rodině nesdělují, zdá se, že měl dvě či dokonce tři děti. Tradice mu později přiřkla zázračného syna. Jeho skutečná rodina se však dá rekonstruovat jen přibližně, nevíme přesně ani jméno jeho ženy. Jeden z jeho synů se snad jmenoval, v duchu egyptské tradice, po dědovi Ramesse, další Hori, a následovala je dcera, po babičce Esetnofret. Synové Hori a Ramesse se připojili k otci v jeho kněžské i úřednické kariéře a Horiho syn, také Hori, se měl o generaci později stát dokonce vezírem.

Korunní princ?

Chamuaset patřil vždy ke starší skupině synů Ramesse II. a je otázkou, zda někdy nesl titul korunního prince. Dosud se o tom nepodařilo najít příliš mnoho přesvědčivých důkazů, je to však možné, neboť velmi mnoho synů Ramesse II. předešlo svého otce na cestě na onen svět – proto velmi pravděpodobně mohla nastat situace, kdy byl Chamuaset jeho nejstarším žijícím synem. Titul nejstarší královský syn je pro něj skutečně doložen, spolu s jeho ostatní bohatou titulaturou. Patrně však držel tuto pozici jen velmi krátce – po jeho smrti, tedy asi kolem roku 55 vlády jeho otce, se následníkem stává jeho bratr princ Merenptah, který také skutečně po Ramessovi II. na egyptský trůn nastoupil. To už však Chamuaset odpočíval ve svém hrobě, pravděpodobně umístěném v komplexu Serapea. Několik jeho ceností bylo odkryto – také díky shodě náhod, která je pokryla závalem, takže unikly pozornosti lupičů – až v roce 1852, během prací prováděných v Serapeu Augustem Mariettem. O Chamuasetových stavebních aktivitách – a možná i o kontextu jeho pohřbu – se snad dozvíme více po skončení archeologických prací, které právě v Serapeu probíhají.

Druhý život prince Chamuasetu

Pověst legendárního učence doprovázela Chamuasetu do dalších generací, podpořena jeho hrdými nápisy v Serapeu, kde si je sice nemohl přečíst kaž-

dý, zato však byly přístupné kněžstvu pohřbívajícímu posvátné býky. Pověst o něm musela patrně žít především v Mennoferu, kde několik století po jeho smrti inspirovala k napsání dvou démotických textů, známých jako *Povídky o Setne Chamuasetovi* (zachovaných dnes na papyrech Káhirskeho musea č. 30646 a č. 30692 a Britskému museu č. 604). „Setne“ je patrně zkomoleninou jeho kněžského titulu *sem*. Obě povídky mají mnoho společného s tradicí vyprávění o kouzelnících a zázračných činech. Zejména v první z nich však vidíme prince Chamuasetu jako zvědavého učence, který se neváhá za kouzelným papyrem vydat až do hrobky. Navštíví hrob proslulého učence a mága Naneferkaptaha a uzme mu svitek, který má božský původ a obsahuje mocná kouzla. Naneferkaptah ho však varuje – svitek mu jednou ještě rád vrátí, neboť vlastnit ho nepřináší štěstí. Chamuaset toho nedbá, a ačkoliv dokonce nesplní dohodnutou úmluvu (měl na Naneferkaptahovi svitek vyhrát ve stolní hře, což se mu nepovede), se svitkem odejde.

Předpovězená smůla na sebe nenechá dlouho čekat. Princ se setká s velmi krásnou ženou, která se mu prohlásí jako kněžka jménem Tabubu. Pod jejím vlivem, ve snaze dosáhnout její milostné pozornosti, dokonce slíbí převést všechnu svůj majetek na ni a zbavit se i své stávající rodiny. Když je tedy vše splněno a princ se v domě Tabubu domnívá, že si může přijít pro svou odměnu, náhle vše zmizí a oklamáný učenec Chamuaset se probudí nahý na smetišti. V tom okamžiku pochopí, že šlo naštěstí dosud jen o varování, a vrátí poté Naneferkaptahovi pokorně jeho čarovný svitek.

Druhá povídka představí Chamuasetu jako nejvýznačnějšího čaroděje své doby, kterému se navíc dostane zvláštního privilegia. Když si na bozích vyprosí syna, ukáže se, že jde o zázračné dítě – chlapce jménem Siusir, který v kouzelnických schopnostech záhy předčí svého otce. Chamuasetův syn pak zachrání Egypt a krále – vlastně Chamuasetova otce Ramesse II., před ponižením, které jim hrozí od núbijského kouzelníka.

Kouzelnická tradice poněkud překryla roli písaře a znalce starých památek, ale v očích starých Egyptanů si tyto kvality nebyly tak vzdálené. Ostatně často čteme – například o kapitolách Knihy mrtvých, že byly nalezeny pod sochou, případně na odlehlém místě v chrámu. Odtud tedy byl již jen krok k představě, že Chamuaset, znalec mennoferských chrámových archivů, mohl objevit čarovné prastaré svitky.

Literatura

Fisher, Margaret

2001 *The Sons of Ramesses II.* vol. 1–2, Wiesbaden: Harrassowitz

Gomaa, Farouk

1973 *Chamwese*, Wiesbaden: Harrassowitz [Ägyptologische Abhandlungen 27]

Kitchen, Kenneth A.

1982 *The Pharaoh triumphant*, Warminster: Aris and Phillips

Málek, Jaromír

1992 „A meeting of the old and new. Saqqara during the New Kingdom“, Lloyd, A. B., (ed.), *Studies in Pharaonic Religion and Society in honour of J. G. Griffiths*, London: Egypt Exploration Society

Redford, Donald B.

1986 *Pharaonic King-lists, Annals and Day-books. A contribution to the Study of the Egyptian Sense of History*, Missisauga: Benben

V těchto pracích lze nalézt odkazy na další publikace, včetně edic textových pramenů, z nichž nejdůležitější je série K. A. Kitchena *Ramesside Inscriptions*, a zpráv o archeologických výkopech. O hrobce synů Ramesse II. lze nalézt informace průběžně na www.thebanmappingproject.com. Chamuaset a kontext jeho restauračních nápisů je zmíněn také Pedenem: Peden, A., 2001, *Graffiti of Pharaonic Egypt*, Leiden: Brill [Probleme der Ägyptologie 17].